

M. FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN AZERBAYCAN FOLKLORU VE EDEBİYATIYLA İLGİLİ ÇALIŞMALARINA BİR BAKIŞ

Ali DUYMAZ*

Özet

Fuat Köprülü, Türkiye'de folklor ve halk edebiyatı araştırmalarının önemli bir temsilcisi olup, Türk edebiyatı tarihi biliminin kurucusudur. Onun Türk folkloru ve edebiyatı üzerine araştırmaları, Türk edebiyatının bir bütün olarak algılanması görüşüne dayanmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan sahası folklor ve edebiyatıyla da ilgilenmiştir. Bu yazıda, Fuat Köprülü'nün Azerbaycan edebiyatı ve folkloru üzerine yapmış olduğu çalışmalar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fuat Köprülü, Azerbaycan, folklor.

An Overview of Works of M. Fuat Köprülü Related to Azerbaijani Folklore and Literature

Abstract

Fuat Koprulu is an important representative of Turkish folklore and folk literature and the founder of the science of history of Turkish literature. His research based on the idea that perceived as a whole of Turkish folklore and literature. Therefore he worked in Azerbaycan folklore and literature, too. In this paper, evaluated were Fuat Koprulu's works on Azerbaijani literature and folklore.

Key Words: Fuat Köprülü, Azerbaijani, folklore.

Giriş

Türk edebiyatı tarihi biliminin kurucusu, Türkiye'de folklor ve halk edebiyatı araştırmalarının ilk ve önemli temsilcisi Mehmet Fuat Köprülü (Köprülü 1968-1969; 1990: II-XI), bilimsel çalışmaları yanı sıra kurduğu kurumlar ve yaptığı yöneticiliklerle de edebiyat ve kültür alanında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Siyasi faaliyetleri bakanlık seviyesine kadar yükselmesine rağmen o, bir bilim adamı sıfatıyla tanınmakta ve bilinmektedir.

Köprülü'nün Türk edebiyatı ve folkloruna bütüncül bir yaklaşım içinde olduğu eserlerinden malumdur. Ziya Gökalp'ın önderliğindeki Yeni Lisan ve Milli Edebiyat hareketinin edebiyat tarihçiliği alanındaki öncüsü Fuat Köprülü'nün görüşü Türk edebiyatının bir bütün

---

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aduymaz@balikesir.edu.tr

olarak algılanması gerektiği görüşüdür. Başta Türk Edebiyatı tarihi adlı eseriyle bu yolda çalışmalar yapan Köprülü'nün bu çerçevede ilgilendiği ve eser verdiği alanlardan biri de Azerbaycan sahası edebiyatıdır. Özellikle de Azerbaycan sahasında ürün vermiş âşıklar ve Azerbaycan halk edebiyatı Köprülü'nün Türkiye'de Azerbaycan edebiyatı ve folklorunu tanıtmada etkili olduğu alanlardır. Köprülü'nün siyasi hayata atılmadan önce 1940'lı yıllara kadar, yani bilimsel eserlerinin çoğunu verdiği yıllar düşünüldüğünde bu tanıtımın önemi daha da artar. Gerçi o yıllarda Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler bugünkü kadar olmasa da oldukça ileridir.

1926 Bakü Türkoloji Kongresi

Alman ve Rus Türkolojisinin hâkimiyetini kırmak amacıyla 1920'li yıllardan itibaren başlayan Türkiye merkezli Türkoloji çalışmaları 1924 yılında M. Fuat Köprülü'nün başkanlığında kurulan Türkiyat Enstitüsü'yle kurumsallaşmıştır. Sovyet Türkolog Samoyloviç, 7 Eylül 1925'te Ankara'ya gelip Maarif Vekili (Millî Eğitim Bakanı) Hamdullah Suphi Tanrıöver'le görüşmüştür. Ankara Türk Ocağı ise 10 Eylül 1925'te Samoyloviç onuruna bir yemek vermiştir. Bir müddet sonra da Azerbaycan Maarif Komisyonu, İstanbul Darülfünûnu müderrislerinden Mehmet Fuat Köprülü'yü Azerbaycan Edebiyat Tarihi hakkında dersler vermesi ve incelemelerde bulunması için Bakû'ye davet etmiştir. Köprülü, bu daveti kabul ederek, Ekim 1925'te Bakû'ye gitmiştir. Bundan bir süre sonra da, Köprülü, Sovyet Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir. Maarif Vekâleti de Bakû'de edebiyat dersleri verecek olan Köprülü'ye diplomatik pasaport verme kararı almıştır (Oral 2004). Köprülü ve ekibinin toplamak istedikleri Türkoloji Kurultayı / Kongresi ancak 1926 yılında Bakû'de toplanabilmiştir. 1924 yılında hazırlıkları başlayan ve 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakû'de toplanan Türkoloji Kurultayı'nda Türkiye'yi temsil eden bilim heyetinde Hüseyinzâde Ali Turan ile İsmail Hikmet Ertaylan ile birlikte Mehmet Fuat Köprülü de vardır. Bakü Türkoloji Kurultayında Türklüğün ve Türkoloji'nin birçok sorunu tartışılmış ve çeşitli öneriler sunulmuştur. Türkiye heyeti başkanı M. F. Köprülü'nün konuşmaları büyük yankı uyandırmış ve delegelerin önemli bir kısmını heyecanlandırmıştır. Köprülü, Türklerin ve Türkçenin birliği konusuna vurgu yapmış ve ortak bir Türk edebi dilinin mümkün olabileceğini söylemiştir. Samoyloviç de Köprülü'nün sözlerini destekler mahiyette bir konuşma yapmış ve Türk dilinin bir bütün olduğunu, farklı biçimlerdeki konuşma dillerinin Türkçenin lehçeleri olduğunu söylemiştir (Buran 2009). Mehmet Fuat Köprülü, kongrede İslâm Tarihi ile edebiyat tarihi oturumlarına katılmış, Bektaşîlik ve Fuzûlî hakkında iki bildiri okumuştur Köprülü'nün İslâm seksiyonuna sunduğu "*Bektaşîliğin Menşeleri: Küçük Asya'da İslam Batınîliğinin Tekâmül-i Tarihiyesi Hakkında Bir Tecrübe*" başlıklı incelemesi **Türk Yurdu** (II/8, Mayıs 1926: 121-130) dergisinde yayınlanmıştır (Oral 2004).

Emin Abid ve Köprülü

M. Fuat Köprülü, Azerbaycan asıllı kültür ve bilim adamlarının yetişmesinde de önemli roller üstlenmiştir. Azerbaycan hükümetinin bursu ile İstanbul Darülfünun'un Tarih-Edebiyat Fakültesinde eğitim gören Emin Abid'in **Azeri Edebiyatı Tarihi** adlı eseri, o zamanki adı Darülfünun olan İstanbul Üniversitesi'nde hazırlanmış ve kabul edilmiş bir tez mahiyetindedir. Emin Abid'in kendi el yazısıyla yazılmış tek nüshası İstanbul Üniversitesi'nde saklanan bu eserin üzerinde "Emin Abid, Azeri Edebiyatı Tarihi" yazısı, onun altında "Kabul edilmiştir, 21 Eylül 1926" kaydı ve Mehmet Fuad, Ali Hikmet, Ferid adları ve imzaları bulunmaktadır. Eserin ilk sayfasında Köprülü'nün 6 Eylül 1919 yılında "Türk Dünyası"nda yayımladığı makalesinden alınmış "*Bu küçük eserimiz Azerbaycan'da yetişecek genç mütetebbiblerin nazarı dikkatini celp*

ederek, bu meçhul ve mühmel saha hakkında yeni tetkikat icrasına zemin hazırlarsa, bunu neşirden beklediğimiz en mühim gaye husul bulmuş olur.” ifadeleri ile üçüncü sayfasında “Köprülüzade Mehmed Beyefendi'ye! Muhterem Üstadım, Bu gün kısmen takdim ettiğim ve Bakû'de neşrine ictisar edeceğim Azeri-Türk Edebiyatı Tarihi namındaki eser-i acizimi, Kafkas ve Azerbaycan gençliğinin kalbinde sevimli bir yer tutan mübeccel isminize ithaf etmekle bahtiyarım. İstanbul-1924 Kafkasyalı Emin Abid” kaydı vardır. Emin Abid'in basılamayan bu eserini daha sonraki yıllarda genişlettiği ve en azından beş ciltlik bir eser meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Emin Abid, hocası olmasına rağmen Mehmet Fuat Köprülü'nün bazı görüşlerine katılmadığını beyandan çekinmemiştir. Özellikle Azerbaycan Türkçesinin hicri 7.-8. Asırlardan itibaren başladığı şeklinde Köprülü kaynaklı bilginin İsmail Hikmet Ertaylan'ı da etkilediğini belirten Emin Abid, Köprülü'nün bu düşüncesine katılmadığını açıklıkla ifade eder. 1990 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde A. Yavuz Akpınar'ın danışmanlığında Aziz Merhan tarafından bitirme tezi olarak Osmanlı alfabesinden bugünkü Türk alfabesine aktarılarak hazırlanan Emin Abid'in Azeri Edebiyatı Tarihi adlı eseri henüz yayımlanmamıştır (Hüseynoğlu 2012).

Kitapları, Makaleleri, Ansiklopedi Maddeleri

Fuat Köprülü'nün 1919 yılında basılan **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar** ile 1926'da yayımladığı **Türk Edebiyatı Tarihi** adlı eserleri başta olmak üzere yazdığı birçok eserinde, özellikle daha sonra kitap haline getirilerek **Edebiyat Araştırmaları** adıyla iki cilt olarak yayımlanan makalelerinde, Türk Saz Şairleri, Azeri Edebiyatının Menşei gibi eserlerinde genel anlamda Türk edebiyatından bahsedilirken Azerbaycan sahası edebiyatından da sıkça söz edilmektedir.

Hemen belirtmeliyiz ki daha o tarihlerde Köprülü Azerbaycan sahasında kitapların yayımlanacak derecede tanınmakta, Köprülü de Azerbaycan sahasına özellikle yeni yayınlar itibarıyla düzenli olarak takip etmektedir. Nitekim Köprülü'nün “Azerbaycan Edebiyatına Ait Tetkikler” adlı eseri Bakû'de 1926 yılında “Azernesir” yayınevi tarafından basılmıştır.

F. Köprülü'nün “Türk Saz Şairleri” adlı kitabında Azerbaycan sahasına dahil edilebilecek aşık ve saz şairleri de ele alınmıştır. Gerçi XVI. yüzyıl şairi Çıldırlı Bağdat Hanım'ın şiirlerinden örnek verilmemesi ya da XI. yüzyılın âşıkları içerisinde “Azeri sahası”nda çok meşhur olan Âşık Şenlik'in şiirlerinin alınmaması, yine aynı biçimde Âşık Üzeyir'in ve diğer bazı meşhur saz-söz sanatkârlarının şiirlerinin eserde yer almaması Azeri araştırmacılarca tenkit edilmiştir. Ancak “Türk Saz Şairleri” kitabında Azerbaycan aşık edebiyatının muhitlerinden kabul edilen Ağbaba-Çıldır âşık muhitine mensup olan dokuz âşığın hakkında bilgi verildiği gibi eserleri de örneklenmiştir. Bunların bir kısmı zaten Anadolu sahasında da bilinip tanınan, hatta Anadolu şehirlerinde doğup sanatlarını buralarda icra eden âşıklardır. Bu âşıklar arasında Âşık Mecnuni, Âşık Vartan, Âşık Civan gibi Ermeni “aşug”larıyla birlikte Tokatlı Nuri, Âşık Sümmani, Celali, Âşık Zülali, Muhibbi, Âşık Emrah gibi şairler yer almaktadır (Avtandil 2009).

Oğlu Orhan Fuat Köprülü, M. Fuat Köprülü'nün 1942 yılında İslâm Ansiklopedisi'nde (II: 118-151) yayımlanmış olan “Azeri” maddesini, 8-10 cilt halinde yazmayı tasarladığı büyük Türk edebiyatı tarihinin bir ön çalışması olarak yazdığını kaydetmektedir (Köprülü 1989: 7). Orhan F. Köprülü, M. Fuat Köprülü'nün bu maddenin yazımı ve daha sonra yapmayı tasarladığı çalışmalar için 1920'li yıllarda Rusya, Azerbaycan ve İran'a yaptığı gezilerde malzeme topladığını, ancak bu takibin 1930 yılına kadar sürdüğünü, 1930'lu yıllardan itibaren Azerbaycan edebiyatıyla ilgili yayınları elinde olmayan sebeplerle muntazam takip edemediğini açık kalplilikle itiraf ettiğini belirtmektedir. Gerçekten de Köprülü “Azeri” maddesinin sonunda bu durumu açıklamaktadır

(Köprülü 1989: 7, 78-79). Yaklaşık 70 sayfalık uzun bir ansiklopedi maddesi olan bu çalışmada Köprülü, önce Azeri sözü, sonra Azeri lehçesi üzerinde durmuş, daha sonra da Azeri edebiyatının tekâmül sürecini beş başlık altında toplamıştır. İlk ve öncü çalışmalardan olan bu madde muhtasar bir Azeri edebiyatı tarihidir ve bugüne dek edebiyat tarihçilerinin esas aldığı, en azından görmeden geçemediği önemde bir çalışmadır (Köprülü 1989: 13-81).

Köprülü, 1935 yılında sadece bir cüz çıkarabildiği bir **Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi**'nde Azeri şair Abbaskulu Ağa maddesini de yazmıştır. Bu maddede Abbaskulu Ağa'nın hayatı, eserleri, şairliği, tarihçiliği ve halk edebiyatıyla ilgisi üzerinde etraflı bilgiler yer almaktadır (Köprülü 1990: 99-108).

Köprülü'nün Azeri sahası edip ve şairlerinden kabul edilen Fuzuli hakkında müstakil bir kitabı olduğu gibi makale ve ansiklopedi maddesi de yazdığı dikkati çeker. Yine Azeri sahası şairlerinden Nesimi hakkında da yazı kaleme almıştır.

Köprülü'nün aynı şekilde büyük Azeri şairi Habibî hakkında da makaleleri mevcuttur. Kendi ifadesiyle Habibi'yi bilim âlemine Osmanlı kaynaklarından yoksun biçimde de olsa ilk tanıtan Azeri araştırmacı Salman Mümtaz'dır. Ancak Osmanlı kaynaklarını da tarayarak 1921 yılında **İkdam** gazetesinde iki makale yayımlayan Köprülü, daha sonra Fuzuli divanına mukaddime olarak yazdığı makalede topladığı bilgileri özetlemiş, en son olarak da Azeri edebiyatına ait başka bir makalesiyle birlikte 1926'da Bakû'de yayımlanan **Azeri Edebiyatına Ait Tetkikler** adıyla müstakil kitap olarak yayımlamıştır (Köprülü 1989: 624).

Azerbaycan sahası halk edebiyatının önemli ve ilk temsilcilerinden Hasanoğlu hakkındaki ilk yazılar da Köprülü'nün kaleminden çıkmıştır.

Sonuç

Köprülü'nün özellikle 1920 ile 1930 yılları arasındaki kısa döneme sığdırmak zorunda kaldığı çalışmaları ilk, öncü ve çığır açıcı çalışmalardır. Bu çalışmaların iki ana eksenidir ki bu ilkeler bugün için de geçerlidir. Bu ilkelerden ilki Türk edebiyatını tarihsel ve coğrafi farklılıklarını göz ardı etmeden bir bütün olarak ele almak gereğidir. İkincisi ise bilimsel disiplinden uzaklaşmadan tahlil ve değerlendirmeler yapmaktır. Köprülü, ilişkilerin canlı olduğu kısa süre içinde bunu başarabilmiş ve örnek teşkil edebilmiş bir bilim adamıdır.

Kaynakça

Ağbaba, Avtandil, (2009), "Ağbaba-Çıldır Âşık Muhitinin Saz-Söz Senetkarları Fuad Köprülü'nün Tedqiqatlarında", **Azerbaycan Şifahi Halq Edebiyyatına Dair Tedqiqler**, XXIII: 112-1119.

Buran, Ahmet, (2009), "Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 4/3, Spring: 430-444.

Hüseyinoğlu, Ali Şamil, (2012), "Azerbaycan Edebiyatı Tarihinin Yeni Metotla Yazılmasında Emin Abid'in Rolü", **Bilig**, 60, Kış: 169-191.

Oral, Mustafa, (2004), "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakû Türkiyat Kongresi", **Folklor/Edebiyat**, X/37, Ocak: 17-37.

Köprülü, Orhan Fuat, (1990), **Köprülü'den Seçmeler**, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Köprülü, Cemal, (1968-1969), "Fuat Köprülü'nün İlmî Şahsiyeti, Türk Kültüründeki Rolü ve Bazı Hatıralar", **Türk Kültürü**, VII: 639.

M. Fuat Köprülü'nün Azerbaycan Folklor ve Edebiyatıyla İlgili Kitap ve Makaleleri

(1921), "Edebiyat Tarihi En Eski Türk-Azeri Şairi Hasanoğlu", **Dergâh**, I(6), 82-83.

(1923), "Türklük Âlemi: Azerbaycan Cumhuriyeti", **Yeni Mecmua**, IV(1976), 203-204.

(1924), **Fuzuli: Hayatı ve Eseri**, İstanbul: Yeni Şark Kütüphanesi, 352 s.

(1925), "Azerbaycan Edebiyatına Dair Notlar: Hasanoğlu ve Habibî", **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, IV(1), Mart-Nisan 1925, 68-77.

(1926), **Azeri Edebiyatına Ait Tedkikler**, Bakü: Azer Neşr.

(1926), "Fuzuli'ye Ait Bazı Notlar", **Türkiyat Mecmuası**, II: 334-336.

(1927), "Fuzuli'ye Ait", **Hayat**, I(8).

(1927), "Nesimi'ye Dair", **Hayat**, I(20).

(1928), "Edebiyat Tarihi: XIV. Asırda Bir Azeri Şairi", **Hayat Mecmuası**, (IV) 82: 62-63.

(1932), "Habibî: Hayatı ve Eseri", **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, VIII: 86-133 (Ayrıca bk. Köprülü 1989: 581-625).

(1932), "Fuzuli'nin Yeni Eserleri", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, 12: 447-448.

(1932), "Dede Korkut Kitabı'na Ait Notlar: Altun Oğuz Beyleri", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, I(1): 17-21.

(1932), "Dede Korkut Kitabı'na Ait Notlar: Başa Dönmek Aynalmak", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, I(2): 84-91.

(1932), "Dede Korkut Kitabı'na Ait Notlar: Ozan", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, I(2): 133-140.

(1935), "Abbaskulu Ağa", **Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi**, (İstanbul), I, (Bu madde için bk. Köprülü 1990: 99-108).

(1942), "Azeri", **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul (yeni bs. 1979, 1993), II: 118-151 (Aynı madde için ayrıca bkz. Köprülü 1989: 13-81).

(1946), **Fuzulî**, İstanbul: A. Halit Kitabevi.

(1947), "Fuzulî", **İslâm Ansiklopedisi**, IV: 686-699 (Ayrıca bk. Köprülü 1989: 554-580).

(1967), "Azerbaycan Medeniyet Tarihi Nasıl Yazılabilir?", **Türk Kültürü**, (1967): 56.

(1961), "Azerî Edebiyatı'nın Tekâmülü", **İslâm Ansiklopedisi**, II, İstanbul.

(1966), **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

(1966), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, (3. Bs. Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976).

(1989), **Edebiyat Araştırmaları 2**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

